

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра соціальної і прикладної психології

Д и п л о м н а р о б о т а

бакалавра

(освітньо - кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Пізнавальна активність як фактор успішності навчальної діяльності студентів»**

«Cognitive activity as a success factor in the students` educational activities»

Виконав: студент 4 курсу денної форми навчання

напряму підготовки 6.030102- «Психологія»

Онуфрієв Сергій Олександрович

Керівник: д. психол.н., доц. Шрагіна Л.І. _____

(підпис)

Рецензент: к.психол.н., доц. Буганова В.М. _____

(підпис)

Рекомендовано до захисту:

Захищено на засіданні ДЕК №

Протокол засідання кафедри

протокол №____ від _____ р.

№____ від ____ . ____ .2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою, шкалою

ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

_____ Подшивалкіна

_____ Родіна Н.В.

В.І.

(підпис)

(підпис)

Одеса – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	7
1.1. Теорія навчальної діяльності	7
1.2. Студент як суб'єкт навчальної діяльності. Фактори успішної навчальної діяльності студента	16
1.3. Пізнавальна активність як складне психологічне утворення	22
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТОСОВНО УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	29
2.1. Організація дослідження	29
2.2. Первинний аналіз результатів	31
2.3. Порівняльний аналіз результатів та їх обговорення	39
Висновки до другого розділу	45
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51
ДОДАТКИ	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасна вища освіта переживає кризу. Усе гостріше сьогодні постає проблема вдосконалення процесу організації навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ в процесі їх професійної підготовки. Сучасних викладачів все більше турбують відповіді на запитання "Як досягнути рівня європейських стандартів вищої освіти? Як можна підвищити ефективність навчального процесу? Як та які створювати умови для розвитку майбутніх фахівців, як досягти їх високого інтелектуального та професійного розвитку? Як сприяти самореалізації особистості студента в процесі навчання у ВУЗі?". Критика існуючої системи підготовки фахівців різних профілів найчастіше пов'язана з пасивністю самих студентів на заняттях, відсутністю інтересу до навчання, нездатністю відповідати вимогам вищої школи, що призводить до зниження вимог викладачів та рівня професійної підготовки випускників.

Студентський вік вважається одним з найпродуктивніших та ресурсних етапів онтогенезу людини. Студентство - це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організаційно об'єднаних інститутом вищої освіти. Історично ця соціально-професійна категорія склалася з часу виникнення перших університетів в XI-XII ст. Студентство включає людей, цілеспрямовано, систематично оволодівають знаннями і професійними вміннями, зайнятих, як передбачається, старанним навчальним працею. Як соціальна група воно характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого відношення до майбутньої професії, які суть слідство правильності професійного вибору, адекватності та повноти уяви студента про обрану професію.

У соціально-психологічному аспекті студентство в порівнянні з іншими групами населення відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, найбільш активним споживанням культури і високим рівнем пізнавальної мотивації. У той же час студентство – соціальна спільнота, яка

характеризується найвищою соціальною активністю і досить гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості.

Підґрунтя вивчення психологічних особливостей студентського віку закладено у психологічній школі Б.Г. Ананьєва. Цією проблемою займалися такі вчені, як Н.Ф. Бадмаєва, Ю.А. Дорофієва, Е. Еріксон, В.В. Краєвський, Ю.Н. Кулюткін, В.Т. Лісовський, О.О. Реан, А.В. Усова, В.А. Якунін та ін. В роботах науковців описані психо-фізіологічні, мотиваційні, емоційні, регуляторні, пізнавальні та інші особливості студентського віку. Накоплений великий емпіричний матеріал спостережень, експериментів, психологічних, соціологічних та педагогічних досліджень. Дані багатьох досліджень дозволяють розглядати студента як суб'єкта навчальної діяльності з соціально-психологічної та психолого-педагогічної позицій.

Основи теорії навчальної діяльності були закладені Л.С. Виготським, П.Я. Гальперінім, В.В. Давидовим, Д.Б. Ельконінім, Я.А. Коменським, А.К. Марковою, С.Л. Рубінштейном, Н.Ф. Талізінною, К.Д. Ушинським та ін. Визначено зміст, структуру, компоненти, умови навчальної діяльності. Описані особливості навчальної діяльності різних вікових груп. Проте вимоги сучасного інформаційного суспільства загострюють потребу у перегляді теорій навчання та пошуку нових ефективних способів організації учбового процесу, і, зокрема, професійної підготовки.

Одним із важливих для якісної професійної підготовки є питання розвитку у студентів пізнавальної активності та досягнення ними такого її рівня, коли постійне набуття та поповнення фахової інформації стає необхідністю, потребою, яку неможливо задовольнити, що, в свою чергу, спонукає їх до напруженої самостійної, активної та творчої праці із здобуття необхідних знань. Проте даному питанню належної уваги поки що приділено не було. Дослідження, які вивчають особливості пізнавальної активності, її роль в процесі підготовки фахівців різних спеціальностей у вузі, нечисленні, незважаючи на їх важливість. Пізнавальну активність вивчали вчені-педагоги та психологи Г.О. Балл, О.О. Вербіцький, Т.Г. Веретенко, Л.С. Виготський,

П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, О. С. Жукова, О.В. Запорожець, О.М. Леонт'єв, О.Л. Мачушник, В.О. Моляко, П.І. Підкасітий, В.М. Ребенок, В.В. Рибалко, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф. Тализіна, О.Я. Чебикін, Г.І. Щукіна та інші. Дослідження були спрямовані на визначення структури, видів пізнавальної активності, дослідження її взаємозв'язків з деякими особистісними особливостями та певними видами діяльності. Вчені психолого-педагогічного профілю зупиняються на окремих аспектах дослідження пізнавальної активності дітей дошкільного, молодшого, середнього та старшого шкільного віку і дещо менше - студентів.

Пізнавальна активність є одним із найвагоміших чинників фахової підготовки спеціаліста, показником, який визначає її якість, її розвиток допомагає покращити фахову підготовку студентства, а тому існує необхідність у вивченні її особливостей. Отже, зважаючи на вище сказане, тема дипломної роботи є сучасною та актуальною.

Мета дослідження полягає у виявленні особливості структури пізнавальної активності, як фактора успішності навчальної діяльності студентів.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми навчальної діяльності в сучасній психологічній науці та визначити місце пізнавальної активності у навчальній діяльності студентів.

2. Провести емпіричне дослідження пізнавальної активності студентів.

3. Проаналізувати отримані результати та визначити роль особливості структури пізнавальної активності стосовно успіху навчальної діяльності студентів.

Об'єкт дослідження – навчальна діяльність студентів.

Предмет дослідження – особливості структури пізнавальної активності студентів, як фактор успішності навчальної діяльності (на прикладі студентів психологів 1 курсу).

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань дослідження були застосовані: теоретичні методи – аналіз, синтез, порівняння, існуючих теоретичних підходів та емпіричних результатів, які були використані в процесі теоретичного аналізу проблеми; методи психологічної діагностики та математичної обробки даних (кількісний та якісний аналіз даних, коефіцієнт кореляції, t - критерій Стьюдента).

Метод психологічної діагностики містив методики: «Методика дослідження ознак пізнавальної активності студентів ВНЗ» Ю.Ю. Жукова, «Методика для діагностики навчальної мотивації студентів» А.О. Реана, В.О. Якуніна, модифікація Н.Ц. Бадмаєвої, тест «Самооцінка сили волі» М.М. Обозова.

Вибірка дослідження. У емпіричному дослідженні взяло участь 62 студента першого курсу Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова (серед них 53 дівчини та 9 юнаків).

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку літератури з 40 використаних джерел. В роботі 6 рисунків, 10 таблиць, 1 додаток. Основний зміст роботи викладений на 48 сторінках, загальний обсяг роботи – 56 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. Був проведений теоретичний аналіз наукової психологічної літератури з питань наукової діяльності, вікових особливостей студентського віку, факторів успішності навчальної діяльності та пізнавальної активності. Узагальнені погляди на навчальну діяльність різних науковців, визначено робочі поняття. Так, навчальна діяльність – це така діяльність, яка у своєму змісті має оволодіння узагальненими засобами дій у певній сфері теоретичних та практичних (професійних) знань». Навчальна діяльність у студентському віці набуває певних особливостей. Студентство - соціальна спільність, яка характеризується найвищою соціальною активністю і досить гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості. Врахування цієї особливості студентства лежить в основі ставлення викладача до кожного студента як партнера педагогічного спілкування, цікавої для викладача особистості. Студентам притаманна специфічна спрямованість пізнавальної і комунікативної активності на вирішення конкретних професійно-орієнтованих завдань. Серед факторів успішності навчальної діяльності студентів науковці відзначають: рівень інтелекту, креативність, навчальну мотивацію, високу самооцінку та ін. Серед чинників, які обумовлюють успішність навчальної діяльності студента вузу, найбільш важливим є характер навчальної мотивації. Навчальна мотивація в свою чергу обумовлена навчальною компетентністю, в основі якої лежить ціла система загальнонавчальних навичок (навчально-організаційні, навчально-інтелектуальні, навчально-інформаційні, навчально-комунікативні, навчально-рефлексивні вміння і навички). Окрему увагу останнім часом науковці приділяють вивченню пізнавальної активності, яка являє собою єдність пізнавальної, емоційної та вольової складових навчальної діяльності людини. Пізнавальна активність розглядається як вибіркова пізнавальна спрямованість людини на предмети та явища оточуючої дійсності. У структурі пізнавальної активності студентів виділяють: регуляторну ознаку,

усвідомлений інтерес, самостійність у вирішенні навчальних завдань, ефективність організації процесу вирішення навчальних завдань, інтеграцію навчального матеріалу в життєвий досвід, надситуативна активність, комфортність навчальної діяльності.

2. Для проведення емпіричного дослідження підбрані методики, що дозволили вивчити ознаки пізнавальної активності, навчальну мотивацію та силу волі студентів. Мірою успішності навчальної діяльності обрано учбовий рейтинг студентів. Респондентів було розподілено на 3 групи: «трієчники» (60-74 бали), «хорошити» (75-89 балів) та «відмінники» (90-100 балів) Результати дослідження дозволили описати особливості пізнавальної активності, навчальної мотивації та сили волі респондентів. Визначено, що для студентів є характерним домінування комунікативних, професійних та учбово-пізнавальних мотивів. І, взагалі, мотиви навчальної діяльності є сформованими та стабільними. Хоча професійні мотиви навчальної діяльності у студентів переважають, але, нажаль, цього не можна сказати про учбово-пізнавальні мотиви. Мотиви уникнення у студентів не проявлені, отже є можливість компенсувати низькі показники регуляторної ознаки пізнавальної активності студентів. Відзначено, що пізнавальна активність студентів є мінливою та нестабільною, отже існують широкі можливості для впливу на неї та підвищення якості навчальної діяльності. Також досліджувані відрізняються сформованістю сили волі.

3. Встановлено залежність між успішністю навчальної діяльності, пізнавальною активністю та учбовою мотивацією. Учбовий рейтинг студентів на пряму залежить від їхньої пізнавальної активності, а саме від регуляторної ознаки, усвідомленого інтересу та ефективності організації процесу вирішення навчальних завдань, які у «відмінників» були розвинуті значно вище. Також у «відмінників» виявилась значно вищою надситуативна активність. Про це свідчать значення t-критерію Стьюдента, які є статистично значущими. Комунікативні, учбово-пізнавальні та мотиви престижу також детермінують рейтинг студентів. Проте значущих

відмінностей рівнів пізнавальних мотивів при порівнянні груп «відмінників», «хорошистів» та «трієчників» майже не виявлено. Лише «хорошистів» різнили від «трієчників» більш виражені комунікативний та учбово-пізнавальний мотиви навчальної діяльності. В той же час, сформована і розвинута сила волі не впливає на успішність навчальної діяльності студентів.

4. Розвиток регуляторної ознаки пізнавальної активності, ефективності організації процесу вирішення навчальних завдань, стимулювання усвідомленого інтересу та надситуативної активності дозволять підвищити успішність навчальної діяльності студентів, якщо опиратися на професійні, комунікативні та учбово-пізнавальні мотиви студентів. Зокрема, активізувати студентів з низьким рейтингом можна спираючись саме на професійні мотиви, які в них домінують значно частіше, ніж у студентів з середнім та високим рейтингом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айсмонтас Б.Б. Педагогическая психология. Схемы и тесты / Б.Б. Айсмонтас. / М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2002. – 208 с.
2. Анохин П.К. Философские аспекты теории функциональной системы. Избранные труды / П.К. Анохин. – М.: Нака, 1978. – 400 с.
3. Аристова Л.П. Активность учения школьников / Л.П. Аристова. - М.: Просвещение, 1968. - 192 с.
4. Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: Монография. Методика для диагностики учебной мотивации студентов (А.А.Реан и В.А.Якунин, модификация Н.Ц.Бадмаевой) // Н.Ц. Бадмаева. – Улан-Удэ, 2004. С.151-154.
5. Балл Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Г.А. Балл. –М.: Педагогика, 1990. – 183с.
6. Валеева Н.Ш. Психология и культура умственного труда: учебное пособие / Н.Ш. Валеева, Н.П. Гончарук. – М.: КНОРУС, 2004. – 240 с.
7. Вербицкий А.А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации студентов / А.А. Вербицкий, Т. А. Платонова. - М.:НИИВШ, 1986. – 258 с.
8. Веретенко Т.Г. Шляхи підвищення активності навчально-пізнавальної діяльності студентів / Веретенко Т.Г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/veretenko.pdf
9. Гальперин П.Я. Развитие исследований по формированию умственных действий / П. Я. Гальперин // Психологическая наука в СССР. Т. I. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959.
10. Горшкова О.О. Формирование познавательной активности студентов технических вузов как средство подготовки к инновационной

деятельности / Горшкова О.О. // Фундаментальные исследования. - 2006. - № 7 - С. 71-74 .

11. Давыдов В.В. Психологическая теория учебной деятельности и методов начального обучения, основанных на содержательном обобщении / В.В. Давыдов. – Томск: Пеленг, 1992. – 115 с.

12. Дорофеева Ю.А. Психологические и возрастные особенности студенческого возраста / Дорофеева Ю.А. // Приволжский научный вестник. – 2015. - №4-2 (44). – С. 41-43

13. Ильясов И.И. Структура процесса учения / И.И. Ильясов. – М.: Издательство Московского университета, 1986. – 198 с.

14. Жуков Ю.Ю. Методика исследования признаков познавательной активности студентов вузов физической культуры / Жуков Ю.Ю. // Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта, № 5 (99) – 2013 год. – С. 51-58

15. Жуков Ю.Ю. Познавательная активность как фактор успеваемости студентов вузов физической культуры / Жуков Ю.Ю. // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. - №9 (103). – 2013. – С.44-50

16. Жукова О. С. Формування пізнавальної активності студентів при застосуванні в навчальному процесі нових інформаційних технологій / Жукова О.С. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-06/08zostep.pdf>

17. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Учебник для вузов / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2000. – 384 с.

18. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. Том 2 / Я.А. Коменский. – М.: Педагогика, 1982. – 576 с.

19. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых / Ю.Н. Кулюткин – М.: Просвещение, 2005. – 128 с.

20. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – 181 с.

21. Малкова Е.В. Культура интеллектуального труда: организация эффективной учебной деятельности студента / Е.В. Малкова. – Пермь:

ФГБОУ ВПО «Пермский государственный национальный исследовательский университет», 2012. – 57 с.

22. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.

23. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М.И. Махмутов. – М.: Педагогика, 1975. – 137 с.

24. Мачушник О. Л. Особливості пізнавальної активності студентів-Психологів / Мачушник О.Л. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/ped_2008_1/2008-26-06/vyshpolska.pdf

25. Орлов В.И. Активность и самостоятельность учащихся в обучении / Орлов В.И. // Специалист. - 2002. - №5. - С. 29-31.

26. Педагогическая психология: Учеб. для студ. высш учеб заведений / Под ред. Н.В. Ключевой. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 400 с.

27. Педагогическая психология: Хрестоматия / Сост. В.Н. Карандашев, Н.В. Носова, О.Н. Щепелина. – СПб.: Питер, 2006. – 412 с.

28. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. / П.И. Пидкасистый . – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.

29. Практикум по возрастной психологии: Учеб. Пособие / Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. – СПб.: Речь, 2008. – 688 с.

30. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. — М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

31. Ребенок В.М. Особливості формування пізнавальної активності студентів у навчальному процесі ВНЗ / Ребенок В.М. // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. - 2013. - Вип. 113. - С. 193-196. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_113_51

32. Рубинштейн Л.С. Основы общей психологии / Лев Семенович Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2009. – 713 с.

33. Смирнов С.Д. Психологические факторы успешной учебы студентов вуза / Смирнов С.Д. // Вестник Московского университета: Научный журнал. – 2004. – № 1. – С. 10-35.
34. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л.Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 544 с.
35. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. Заведений / Н.Ф. Талызина. - М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 288 с.
36. Торндайк Э. Принципы обучения, основанные на психологии / Эдвард Ли Торндайк. – М.: Изд-во АСТ-ЛТД, 1998. – 701 с.
37. Хьелл Л. Теории личности (Основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Издательство «Питер», 1999. – 608 с.
38. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И. Шамова. - М.: Педагогика, 1982.- 209 с.
39. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: Учебное пособие для студентов пед. Институтов / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979.- 160 с.
40. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды / Д.Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1981. – 554 с.